

ПРИОРИТЕТЫ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В ДОСТИЖЕНИИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.

ҒТАХА 06.73.21

Артақшинова В.С., Мұсағали А.А.
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ. venera_seitzhan28@mail.ru luvade@mail.ru

КӘСІПОРЫННЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ КАПИТАЛҒА ИНВЕСТИЦИЯ САЛУДЫҢ РӨЛІ

Бүгінгі күнге дейін кәсіпорынның жаңа қорларының ұлғайтуына әкелетін негізгі капиталға салынған инвестициялар өзекті мәселесі болып табылады. Негізгі капиталға инвестициялар - бұл компанияның ұзақ мерзімді бизнес мақсаттары мен міндеттерін арттыру үшін пайдаланушылықты сатып алу, құрылысқа, материалдық, материалдық емес негізгі құралдарды салуға, ұлғайтуға, қайта жаңғыртуға, техникалық жағынан қайта жарақтандыруға, күрделі жөндеуден өткізуге, сатып алғанына, сондай-ақ, материалдық айналыс құралдарының қорларын толықтыруға жұмсалатын қаражат.

Кәсіпорынның негізгі қорларын сатып алуға, құруға немесе көбейтуге арналған инвестициялар маныздылығын білдіреді. Бұл зерттеу жекелеген инвесторлар үшін де, тұтастай экономика үшін де тұрақты қаржылық болашақты қалыптастырудағы инвестициялық рөл атап көрсетілген. Олар жеке кәсіпорынның және жалпы экономиканың дамуы үшін негіз болып табылады, оларға экономикалық өсу қарқыны байланысты. Бұл өндіріс пен пайданың өсуінің артуы инвестициялаудың көптеген жағдайында негізгі табандысы болып келеді.

Негізгі капиталға инвестициялар туралы статистикалық ақпарат инвестициялық қызметті жүзеге асыратын шаруашылық жүргізуші субъектілердің (жұмыс істейтіндердің санына және экономикалық қызмет түріне қарамастан) жалпы мемлекеттік статистикалық байқауларының және жеке құрылыс салушылардың объектілерді пайдалануға беруі туралы жалпы мемлекеттік статистикалық байқаулардың бастапқы статистикалық деректері негізінде қалыптастырылады. Қосымша қаражат салу арқылы кәсіпорын басшыларының басты мақсаты-орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада өндіріс пен пайданың өсуін арттыру. Мемлекет стратегиялық немесе әлеуметтік маңызы бар өнім өндіруді жүзеге асыратын кәсіпорынға инвестиция салады. Мысалы, шетелдіктердің аналогтары болып табылатын дәрі-дәрмектерді шығаруын айта кету жөн [1].

Инвестиция - бұл пайда табу немесе болашақта басқа қаржылық мақсаттарға жету үшін капиталды орналастыру процесі. . Инвестицияның негізгі мақсаты- пайда немесе кіріс алу болып табылады. Бұл капиталдың өсуі, дивидендтер, пайыздар немесе жалдау ақысы арқылы болуы мүмкін. Инвестициялау өз құнын арттыратын, кіріс әкелетін немесе басқа артықшылықтарды қамтамасыз ететін активтерді сатып алу үшін ресурстарды (ақша, уақыт немесе күш) пайдалануды қамтиды. Айта кетер болсақ, инвестиция салған кезде әр тұлға инвестор бола алады. Инвестиция арқылы белгілі бір активтер мен мүмкіндіктерге ақша салуға болады. Қарапайым мағынада, инвестициялау активті төмен бағамен сатып алып, оны жоғары бағамен сатқан кезде жұмыс істейді. Инвестицияны қайтарудың бұл түрі капитал өсімі деп аталады. Пайда табу немесе капитал өсімін жүзеге асыру үшін активтерді сатудан пайда табу — ақшаны инвестициялаудың бір жолы [2].

Табысты инвестициялау нарықтық жағдайларды үнемі талдауды және стратегиялық жоспарлауды қажет ететінін ескеру маңызды. Сондай-ақ, табысты инвестициялар терең талдауды, нарықтық тенденцияларды түсінуді және өзгерістерге бейімделуге дайын болуды қажет ететінін ескеру маңызды. Инвесторлар өз активтерін тиімді басқару үшін білімдері мен дағдыларын үнемі дамытып отыруы керек олар дамуына үнемі ықпал етеді.

Инвестициялау-бұл инвестор үшін пайда табу мүмкіндігі ғана емес, сонымен қатар бизнесті дамыту үшін маңызды ресурс. Инвестициялар компанияларға бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, бизнесті кеңейтуге, шығындарды азайтуға және жұмыс тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Инвестициялау түрлерін дұрыс таңдау арқылы компаниялар жоғары кіріске қол жеткізе алады және нарықта табысты бола алады.

Инвестор сонымен қатар инвестициялау объектісін ұсынатын кәсіпорынның немесе компанияның қаржылық жағдайына назар аударуы керек. Оның қаржылық тұрақтылығы мен өсу әлеуетіне көз жеткізу маңызды. Инвестициялау компанияға нарықтағы позициясын нығайтуға және бәсекелестерден

артықшылық алуға көмектеседі. Инвестициялар тұтынушылар талап ететін жаңа өнімдерді немесе қызметтерді әзірлеуге негіз бола алады.

Кез-келген компанияның перспективалы саланың, өткізу нарықтарының болуы ғана емес, сонымен қатар бизнес үшін қолайлы орта болуы да маңызды екендігі белгілі. Бұл институционалды орта, заңнаманың тұрақтылығы, визалық режимнің шарттары және басқа компоненттердің массасы. Сондықтан инвестициялық ұсыныстарды әзірлеу, инвесторларды сүйемелдеу, қолайсыз факторларды анықтау және жоюды қамтитын жаңа тәсілдер әзірленіп, енгізілді.

Отандық инвесторларды қолдау мәселелерінде бизнесті кеңейтуге дайын болған кезде стратегиялық инвесторларды іздеу, жаңа нарықтарға шығу, инвесторларға жергілікті серіктестер, адал жеткізушілер қажет екенін ескере отырып, өндірістік-өткізу байланыстарының синергиясын қамтамасыз ету сияқты маңызды мәселелер қозғалады.

Инвесторлар компанияның дамуына және негізгі капиталға инвестициялауға ықпал етеді, өйткені мұндай инвестициялар болашақта кірістің өсуін қамтамасыз етеді. Жабдықтар, жабдықтар, машиналар мен ғимараттар тозуға бейім. Егер олар жетілдірілмесе немесе жаңартылмаса, онда өндіріс тиімділігі төмендейді және онымен бірге пайда болады.

Негізгі капиталға инвестициялар — бұл негізгі қорларды сатып алуға, құруға және ұдайы өндіруге бағытталған шығындар жиынтығы. Негізгі құралдарды қайта өңдеу процесі компанияның меншікті және қарыз капиталы қаражаттары есебінен қаржыландырылуы мүмкін елеулі күрделі салымдарды талап етеді.

2023 жылы сарапшылардың пікірінше, жыл қорытындысы бойынша негізгі капиталға инвестициялардың өсуі Үкіметтің күткенінен асып, 10% - ға жетуі мүмкін. Өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 16,1% - ға өсіп, 2,74 трлн теңгені құрады. Өнеркәсіп саласында ең көп қаражат салынды, сонымен қатар инвестициялардың өсуіне бюджеттік серпін, сондай-ақ жеңілдетілген ипотекада әсер етті [3].

Қазақстандағы 2024 жылғы қаңтар-тамызда негізгі капиталға салынған инвестициялардың көлемі 9764,8 млрд. теңгені құрады, бұл 2023 жылғы қаңтар-тамыздан (салыстырмалы бағамен) 0,1% көп. Негізгі капиталға салынған инвестициялардың НКИ өсуі Жетісу (34,6%-ға), Қызылорда (28%-ға), Павлодар (27,1%-ға), Түркістан (25,6%-ға), Алматы (23,5%-ға) облыстарында байқалды.

Бұл ретте негізгі капиталға салынған инвестициялардың НКИ төмендеуі Ақмола (33,3%-ға), Атырау (29,4%-ға), Манғыстау (15,4%-ға), Ақтөбе (13%-ға), Абай облысы (6,2%-ға) және Батыс Қазақстан (4,7%-ға) облыстарында байқалды (Сурет 1).



Сурет 1. Негізгі капиталға салынған инвестицияның динамикасы

Инвестицияның едәуір үлесін Атырау облысы алады (13,3 %). Жалпы Республикалық күрделі салымдар көлемінің жартысына жуығы ірі және орта кәсіпорындар жүзеге асады (Кесте 1).

Кесте 1.

Негізгі капиталға салынған инвестициялардың нақты көлемінің индекстері

Негізгі капиталға салынған инвестициялардың нақты көлемінің индекстері			
	2024 жылғы тамыз		2024 жылғы қаңтар-тамыз 2023 жылғы қаңтар-тамызға
	2024 жылғы шілдіге	2023 жылғы тамызға	
Қазақстан Республикасы	90,8	99,5	100,1
Абай	61,1	123,5	93,8
Ақмола	69,7	44,3	66,7
Ақтөбе	118,8	116,9	87,0
Алматы	87,9	105,4	123,5
Атырау	98	90	70,6
Батыс-Қазақстан	135,7	116,4	95,3
Жамбыл	59,8	102,9	101,6
Жетісу	58,8	80,1	134,6
Қарағанды	48,6	120,1	117,8
Қостанай	113	118,6	107
Қызылорда	85,2	84,8	128
Манғыстау	95,3	66,7	84,6
Павлодар	85,3	113,2	127,1
Солтүстік Қазақстан	117,4	108,6	113,8
Түркістан	123,5	112,3	125,6
Ұлытау	65,9	63,7	102,8
Шығыс Қазақстан	73,1	118,9	113,1
Астана қаласы	99,1	148,9	119,2
Алматы қаласы	90,5	96,4	108,7
Шымкент қаласы	127,3	105,9	112,1

Жалпы шығындардың 65,6% ғимараттар мен құрылыстарды салуға және күрделі жөндеуге және жалпы соманың 30% шамамен машиналарды, жабдықтарды және көлік құралдарын сатып алуға жұмсалады. Инвестициялардың басым көздері үлесі 80,8% немесе 2,2 трлн теңгені құрайтын шаруашылық жүргізуші субъектілердің меншікті қаражаты болып қала береді. Мемлекеттік бюджет қаражатының үлес салмағы 10,2% немесе 288 млрд теңге, банктік кредиттер – 1,2% немесе 40 млрд теңгені құрады. Басқа қарыз қаражаттары үшін 6,9% немесе 196,9 млрд теңгені құрады[4].

Кәсіпорындардың мөлшері бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар				
				мың теңге
	Негізгі капиталға инвестицияларды игерді	Соның ішінде		
		шағын кәсіпорындар	орта кәсіпорындар	ірі кәсіпорындар
2023 жылғы қаңтар-тамыз	9 649 662 871	5 022 705 759	633 489 483	3 993 467 629
2024 жылғы қаңтар-тамыз	9 764 792 177	5 630 949 805	822 813 050	3 311 029 322

Негізгі капиталға салынған инвестициялар туралы айлық негізде қалыптастырылған жедел деректер жылдық деректермен нақтыланады. Экономикалық қызмет түрлері бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар туралы деректер пайдалану бағыты бойынша (инвестиция (түпкілікті

пайдалану) бағытының сипатына және инвестордың экономикалық қызметінің түріне байланысты) қалыптастырылады.

Инвестициялауды қалай бастауға шешім қабылдаудан қарамастан, инвестициялау ұзақ мерзімді әрекет екенін есте сақтау және уақыт өте келе дәйекті түрде инвестициялау, ең көп пайда болуы сөз сіз. Бұл нарықтардың өсуіне немесе құлдырауына қарамастан инвестициялық стратегияны ұстануды білдіреді.

Белгілі бір кезеңдегі негізгі капиталға салынған инвестициялар динамикасы келесі тенденцияларды қамтуы мүмкін: 2018 жылдан 2022 жылға дейін негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі 29% - ға өсті. Сонымен қатар, ЖІӨ — ге инвестициялардың үлесі іс жүзінде өзгеріссіз қалды-20-22% деңгейінде. 2023 жылдың қаңтар — қыркүйегінде жалпы инвестиция өткен жылмен салыстырғанда 10% - ға өсті. Инвестицияларды ұлғайтуға негізгі үлесті бюджеттік серпін мен жеңілдікті ипотека көрсетті.

Негізгі капиталға инвестициялардың одан әрі дамуы әртүрлі болжамдарға байланысты болуы мүмкін және көптеген факторларға байланысты болуы мүмкін, олардың ішінде: сарапшылардың пікірінше, 2025 жылға жуық инвестициялар динамикасының трендінің өзгеруін күтуге болады — жылына шамамен 5% — дан шамамен 3% - ға дейін. Экономикалық даму министрлігінің бағалауы бойынша 2024 жылы инвестициялар 2,3% — ға, 2025-2026 жылдары-3% - ға өседі деп күтілуде. Инвестициялық ресурстарды қалыптастыру көлемінің, динамикасының және көздерінің көрсеткіштерін жүйелі талдау инвестициялық қызметті тиімді басқару үшін қажет [5].

Перспективалы салалар қатарына ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), туризм және қаржы кіреді. Бұл топ инвесторларды ұзақ мерзімді перспективада қызықтыруы мүмкін салалардан тұрады. Бұл салаларда оң нәтижелер қазірдің өзінде байқалады. Сонымен қатар, Қазақстан астанасында "Астана" халықаралық қаржы орталығын (АХКО) іске қосу заңның үстемдігін және инвесторлардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі маңызды бастама болып табылады.

Қорытындылай келе, инвестициялау қазіргі таңда қаржылық мақсаттарының мен шыдамдылығына байланысты, өйткені бұл жеке шешім екенін ұмытпау абзал. Барлығына сәйкес келетін бір өлшемді шешім жоқ. Тәуекел мен кірістің оңтайлы тепе-теңдігіне қол жеткізу үшін шешім қабылдас бұрын әр қадамды мұқият талдау маңызды болып саналады.

Инвестициялық салымдарды есепке алу инвестициялық қызметті жүзеге асыратын шаруашылық жүргізуші субъектінің тіркелген жеріне қарамастан, нақты жүзеге асырылатын жер бойынша көзделген.

Негізгі капиталға инвестиция салудың кәсіпорынның дамуындағы рөлі келесі факторларды қамтуы мүмкін:

- Өнімді өндірудің тиімділігі мен қаржылық тұрақтылығындағы. Инвестициялар кәсіпорында өнімдердің сапасын арттырады, сондай-ақ қаржыландырудың тиімділік көрсеткіштерін жақсартады.

- Кәсіпорындағы жұмыс орындарын және қызметкерлердің қолжетімділігін арттыруы.

Инвестициялық жобаларды іске асыру нәтижесінде кәсіпорнда 40 мыңнан астам жаңа жұмыс орны ашылады, оларда 1168,5 млн. доллар өнімі өндіріледі.

Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру және ҚР инвестициялық қызметін ынталандыру мақсатында тікелей инвестициялар қоры құрылды, ол бірлескен инвестициялау қағидаты бойынша инвесторлардың қатысуымен ірі инвестициялық жобаларды іске асыруға мүмкіндік береді. Инвесторларды тарту саясатында жоғары қосылған құны бар өнімдерді, қызметтерді және жаңа технологияларды өнеркәсіптік өндіруге баса назар аударылады.

Сонымен қатар, ірі компаниялардың басшылығы жинайтын инвестициялық іс-шараларды өткізу инвестициялық әлеуетті және нақты жобаларды ілгерілетуде маңызды рөл атқарады. Бұл іскерлік байланыстарды жолға қою және инвестициялық мүмкіндіктер туралы ақпараттандыру үшін тиімді алаң, сонымен бірге осындай іс-шаралар алаңдарында инвесторлармен мұқият жұмыс жүргізіледі, нысаналы инвесторлар, шешім қабылдауға әсер ететін факторлар алдын ала зерделенеді, қазақстандық тараптан ықтимал инвесторлар таңдалады [1].

Нәтижесінде Қазақстандағы инвестициялық жобалардың көлемі бойынша бүгінде машина жасау, ТМК және металлургия, АӨК, ЖЭК, мұнай-газ химиясы, Химия өнеркәсібі, көлік және логистика, сондай-ақ құрылыс материалдары көш бастап тұр. Инвестициялардың ең үлкен көлемі дәстүрлі түрде тау-кен өнеркәсібінде және қарьерлерді қазуда байқалады.

Бүгінгі таңда Қазақстан-инвестицияларды тиімді салу үшін жаңа мүмкіндіктер мен орасан зор әлеует. Біздің республика стратегиялық маңызды орынға ие, бизнесті жүргізу, инвесторлардың құқықтарын қорғау және инвестициялық ынталандырулар үшін қолайлы ортаға ие.

Айта кету керек, жыл сайын Қазақстан экономикасы бәсекеге қабілетті және инвесторлар үшін тартымды бола түсуде.

Әдебиеттер тізімі

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана "Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм". 2 октября 2024г.
2. Инвестиция негіздері: Оқулық / А.С. Асилова. – Алматы: «Master Print» баспасы, 2019..
3. <https://stat.gov.kz/>
4. <https://primeminister.kz/>
5. <https://kz.kursiv.media/kk/2024-04-27/>
6. <https://kapital.kz/finance>

МРНТИ 06.56

Р.Д. Акашев

Р.Д. Акашев – кандадат экономических наук, доцент
Центрально-Казахстанская академия
Республика Казахстан, г. Караганда, zrakashev@mail.ru

МЕХАНИЗМ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОГО ОПЫТА

Проведенная в Казахстане в 1997 году пенсионная реформа, также созданная в 2003 году система обязательного социального страхования, создали институциональные предпосылки для поэтапного создания многоуровневой системы социального обеспечения. В настоящее время она включает в себя передовые элементы и отрасли (государственное базовое обеспечение, накопительная пенсионная система, социальное страхование, государственное социальное обеспечение, социальная ответственность бизнеса), которая в целом соответствует рекомендованным международным стандартам социального обеспечения.

Социальное обеспечение охватывает все возрастные и профессиональные группы населения. Законодательно право граждан на социальное обеспечение по старости, инвалидности и потере кормильца закреплено в Конституции Казахстана [1].

Достижение этих целей предполагает переориентирование государственного регулирования системы социального и пенсионного обеспечения в соответствии с законами рыночной экономики. Государство, прежде всего, берет на себя ответственность за поддержку тех членов общества, которым эта помощь реально необходима: старикам, инвалидам, семьям, потерявшим кормильца, малообеспеченным семьям с целью выравнивания доходов данных категорий и минимизации уровня бедности. Государственная демографическая политика также осуществляется за счет бюджетных средств. Она включает стимулирование рождаемости, помощь молодым семьям, а также проводимую в стране политику по возвращению соотечественников на историческую родину, их обустройство и предоставление всех видов социального обеспечения.

Накопительное пенсионное обеспечение как основной ее уровень был внедрен в Чили в 1981 году. Обязательные пенсионные взносы в размере 10% заработной платы уплачивались в выбранный работником пенсионный фонд на индивидуальный сберегательный счет. Кроме того, работник уплачивал 3% дополнительно на страхование на случай инвалидности и потери кормильца и для покрытия расходов пенсионного фонда на покрытие издержек. Впоследствии накопительный пенсионный фонд Чили в своей деятельности допустил системные ошибки, которые стали причиной финансовых проблем устойчивости накопительной пенсионной системы в целом. В этой связи интересен опыт Сингапура, где функционирует накопительная пенсионная система, построенная на принципе личной ответственности человека за обеспечение в преклонном возрасте.